

М. У. БУРАКОВА

г. Гомель, УА «Гомельскі дзяржаўны
тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухого»

РАСПРАЦОЎКА ВУЧЭБНАГА ДВУХМОЎНАГА СЛОЎНІКА-ГЛАСАРЫЯ ТЭХНІЧНЫХ ТЭРМІНАЎ

Артыкул прысвечаны пытанням і праблемам распрацоўкі вучэбнага слоўніка-гласарыя. Даецца паслядоўны алгарытм работы па праектаванню слоўнікаў для спецыяльных мэт. Паказана распрацоўка структуры і зместу вучэбнага руска-беларускага слоўніка-гласарыя тэхнічных тэрмінаў, якая звязана з пэўнымі функцыямі, мэтавай групай і прынцыпамі сістэматызацыі тэрмінаў. Прыведзены прыклады тэхнічных тэрмінаў у складзе слоўнікавых артыкулаў.

Вывучэнне розных галін спецыяльных ведаў нязменна звязана з тэрмінаграфіяй, так як вынікі работ па выяўленні, вывучэнні і ўпарадкаванні тэрміналогіі часцей за ўсё афармляюцца ў выглядзе слоўнікаў. Прадметам тэрмінаграфіі варта лічыць “распрацоўку метадалогіі і канкрэтных прыёмаў складання спецыяльных слоўнікаў, а найбольш важнымі задачамі – распрацоўку прынцыпаў класіфікацыі і тыпалогіі тэрміналагічных слоўнікаў, вызначэнне навукова абгрунтаваных прынцыпаў адбору спецыяльнай лексікі для асобных

тыпаў тэрміналагічных слоўнікаў, а таксама ўсталяванне адзіных прынцыпаў найбольш эфектыўнага апісання (тлумачэння, перакладу, атрыбуцыі і інш.) і прадстаўлення тэрміналагічнай лексікі ў спецыяльных слоўніках” [1, с. 7].

Праблема ўпарадкавання тэхнічнай тэрміналогіі з’яўляецца сёння дастаткова актуальнай. Сучасныя тэрмінасістэмы не адпавядаюць апошняму стану і ўзроўню навукі і запатрабаванням практыкі.

У сувязі з гэтым была пастаўлена задача распрацаваць вучэбны руска-беларускі слоўнік-гласарый тэхнічных тэрмінаў, які будзе прызначаны для студэнтаў тэхнічнага ўніверсітэта па наступных спецыяльнасцях: “Аўтаматызацыя тэхналагічных працэсаў і вытворчасцей”, “Аўтаматызаваны электрапрывод прамысловых і транспартных устаноў”, “Прамысловая электроніка”, “Інфармацыйныя тэхналогіі праектавання сістэм кіравання”, “Праграмае забеспячэнне інфармацыйных тэхналогій”, “Інфармацыйныя сістэмы і тэхналогіі”, “Электраэнергетычныя сістэмы і сеткі”, “Электразабеспячэнне (па галінах)”, “Прамысловая цеплаэнергетыка”, “Тэхнічная эксплуатацыя энэргаабсталявання арганізацый”.

Вучэбны слоўнік-гласарый – гэта слоўнік вузкаспецыяльных тэрмінаў якой-небудзь галіны ведаў з тлумачэннем, часам перакладам на іншую мову, каментарыямі і прыкладамі іх ужывання. На змест слоўніка і структуру ўплываюць яго функцыі, прызначэнне, мэтавая група, а таксама некаторыя лексікаграфічныя і знешнія фактары. Трэба адзначыць, што вучэбныя слоўнікі-гласарыі ўзніклі аднымі з першых, разам з перакладнымі.

Асноўнымі функцыямі усіх даведачных выданняў, у тым ліку і слоўнікаў-гласарыяў, з’яўляюцца інфармацыйная, сістэматызавальная і вучэбная. Інфармацыйная функцыя з’яўляецца галоўнай для ўсіх даведачных выданняў. Ключавой мэтай складання такога віду слоўніка з’яўляецца выкарыстанне іх у выпадку ўзнікнення цяжкасцей, звязаных з выкарыстаннем тэрміналагічнай лексікі.

Прызначэнне слоўнікаў-гласарыяў – гэта іх накіраванасць на абслугоўванне канкрэтных відаў дзейнасці. Традыцыйна ў іх некалькі прызначэнняў, і адпаведна мэтавых груп, таму пры распрацоўцы слоўнікаў-гласарыяў мэтазгодна вылучыць асноўныя і другасныя прызначэнні. Рэалізацыя другасных прызначэнняў павінна адбыцца без шкоды для асноўнага. У нашым выпадку, асноўным прызначэннем з’яўляецца выкарыстанне слоўніка-гласарыя

ў вучэбным працэсе пры руска-беларускім перакладзе і засваенні тэхнічнай тэрміналогіі.

Да асноўных знешніх і лексікаграфічных фактараў, якія ўплываюць на склад і структуру слоўніка-гласарыя, можна аднесці наступныя:

- інфармацыйныя патрэбы карыстальнікаў;
- патрэба ў адпаведнасці перакладаў тэрміналагічнай лексікі;
- важнасць для спецыяльнай камунікацыі, частотнасць, узнаўляльнасць адзінак;
- сістэмнасць;
- тэарэтычныя вызначэнні адзінак спецыяльнай лексікі і практычныя крытэрыі іх вылучэння;
- спецыфіка лексікаграфічнай прадметнай вобласці;
- склад і аб'ём інфармацыі аб тэрміналагічных адзінках.

Распрацоўка структуры і зместу вучэбнага руска-беларускага слоўніка-гласарыя тэхнічных тэрмінаў была звязана з пэўнымі функцыямі, мэтавай групай і прынцыпамі сістэматызацыі тэрмінаў. Даны слоўнік сумяшчае ў сабе функцыі наступнага тыпу: пераклад, тлумачэнне, вызначэнне тэрміналагічнай прыналежнасці, навучанне. Асноўная мэтавая група нашага слоўніка-гласарыя – гэта студэнты тэхнічных спецыяльнасцей, якія выконваюць руска-беларускія пераклады, звязаныя з пэўнымі вучэбнымі задачамі.

Работа па распрацоўцы вучэбнага руска-беларускага слоўніка-гласарыя тэхнічных тэрмінаў уключала чатыры асноўныя ўзаемазвязаныя этапы, у ходзе якіх вырашаўся шэраг аналітычных, лексікаграфічных і перакладчыцкіх задач: выбар крыніц тэрміналогіі, выбар лексічных адзінак і іх класіфікацыя, супастаўляльны аналіз і пераклад, вызначэнне структуры і зместу слоўніка-гласарыя.

На этапе выбару крыніц тэрміналогіі былі вызначаны асноўныя сферы прымянення тэхнічнай тэрміналогіі. Гэта сфера фіксацыі, у выглядзе тэрміналагічных слоўнікаў, зборнікаў тэрмінаў, а таксама сфера функцыянавання, дзе тэрміналагічныя адзінкі можна знайсці ў тэкстах спецыяльнага характару розных вучэбных дапаможнікаў. Далей была зроблена выбарка лексічных адзінак для слоўніка-гласарыя. Пры выбары лексічных адзінак мы арыентаваліся на такія крытэрыі як частотнасць, дакладнасць, дастатковая ступень агульнапрынятасці і распаўсюджанасці.

У межах аналізу быў вырашаны шэраг перакладчыцкіх задач, звязаных з асноўнымі цяжкасцямі, якія традыцыйна прадстаўляе інтэрпрэтацыя тэхнічнага тэксту.

Трэба адзначыць, што вучэбны руска-беларускі слоўнік-гласарый тэхнічных тэрмінаў з'яўляецца важным сродкам фарміравання тэрміналагічнай кампетэнцыі будучых спецыялістаў, так як яго тэрміналагічныя запісы ілюструюць спецыяльную інфармацыю наступнымі катэгорыямі: тэрмін на рускай мове, адпаведнік тэрміна на беларускай, галіна выкарыстання (А – аўтаматыка, ІВТ – інфармацыйна-вымяральная тэхніка), абрэвіятуры тэрмінаў, дэфініцыі тэрмінаў, кантэксты ўжывання. Праілюструем тэхнічныя тэрміны наступнымі слоўнікавымі артыкуламі:

Система автоматического контроля (автоконтроль) || Сістэма аўтаматычнага кантролю (аўтакантроль) (ІВТ)

деф.: комплекс устройств, осуществляющих автоматический контроль одной или большего количества величин, требующих значительной обработки информации для суждения об отклонении от установленной нормы.

дэф.: комплекс прыстасаванняў, якія ажыццяўляюць аўтаматычны кантроль адной або большай колькасці велічынь, якія патрабуюць значнай апрацоўкі інфармацыі для меркавання або адхіленні ад устаноўленай нормы.

конт.: Автоконтроль устанавливает соответствие между состоянием объекта контроля и заданной нормой без непосредственного участия человека. Соответствие может устанавливаться для данного или для будущего состояния (прогнозирующий контроль).

Автоконтроль освобождает человека от утомительных рутинных операций в самых разнообразных сферах его деятельности: на транспорте, в сельском хозяйстве, при научных исследованиях, обучении и т.д. Необходимым условием осуществления автоконтроля в любом его применении является знание установленной нормы. Норма может быть выражена в количественной или качественной форме. В последнем случае нормой может быть, например, определенное качество усвоения материала при обучении. В дальнейшем ограничимся автоконтролем с нормой только в количественной форме [2, с. 12–13].

Функциональная безопасность || Функцыянальная бяспека (А)

деф.: отказ системы управления может привести к останову технологического процесса и

дэф.: адмова сістэмы кіравання можа прывесці да спынення тэхналагічнага працэсу і страты

потере продукции, но при этом отказ не представляет опасности для оборудования и персонала. прадукцыі, але пры гэтым адмова не ўяўляе небяспекі для абсталявання і персаналу.

конт.: Для ряда производств отказ системы управления может привести к останову технологического процесса и потере продукции, но при этом отказ не представляет опасности для оборудования и персонала.

Понятие функциональной безопасности возникает в том случае, когда искусственно созданные или естественные нарушения технологического процесса способны привести к авариям, разрушению технологического оборудования, человеческим жертвам.

Функциональная безопасность определяется как часть общих мер безопасности, которая находится в зависимости от правильности работы системы безопасности в ответ на изменения на процессе. Требование функциональности определяется как способность системы безопасности переводить процесс в безопасное состояние при наличии отклонений [3, с. 104].

Такім чынам, усе фактары, якія ўплываюць на распрацоўку і змест вучэбнага слоўніка-гласарыя, можна падзяліць на ўласна лексікаграфічныя і знешнія. Першыя звязаны з задавальненнем патрэб карыстальнікаў слоўніка, другія выпраўляюць праект слоўніка ў адпаведнасці з рэальнымі ўмовамі. Да ўласна лексікаграфічных фактараў варта аднесці патэнцыяльных карыстальнікаў, матэрыял, з якім карыстальнікі праводзяць тую ці іншую дзейнасць, характар гэтай дзейнасці, а таксама вытворныя ад папярэдніх фактараў інфармацыйныя патрэбы карыстальнікаў і патрэбы, якія характарызуюць пошук і ўспрыманне інфармацыі. Дакладнасць звестак аб сапраўдных патрэбах карыстальнікаў залежыць ад удзельнікаў і метадаў збору інфармацыі. Да знешніх фактараў, якія ўплываюць на працэс складання вучэбнага слоўніка-гласарыя, варта аднесці рэсурсы, запыты бакоў, якія прадстаўляюць гэтыя рэсурсы, абмежаванні, звязаныя з носьбітам інфармацыі, а таксама суб'ектыўныя ўстаноўкі аўтара вучэбнага слоўніка-гласарыя. Выразная адрасацыя і прагматычная абумоўленасць з'яўляюцца ключавымі прынцыпамі вучэбнай лексікаграфіі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Гринев-Гриневиц, С. В. Терминоведение : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / С. В. Гринев-Гриневиц. – М. : Академия, 2008. – 302 с.

2 Волков, В. Л. Измерительные информационные системы : учебное пособие для студентов технических специальностей дневной, вечерней и заочной форм обучения / В. Л. Волков. – Арзамас : АПИ НГТУ, 2008. – 158 с.

3 Федоров, Ю. Н. Справочник инженера по АСУТП. Проектирование и разработка : учебно-практическое пособие / Ю. Н. Федоров. – М. : Инфа-Инженерия, 2008. – 928 с.

The article is devoted to the issues and problems of developing an educational dictionary-glossary. A sequential algorithm for designing dictionaries for special purposes is given. The article shows the development of the structure and content of the educational Russian- Belarusian dictionary-glossary of technical terms, which is associated with certain functions, the target group and the principles of systematization of terms. Examples of technical terms in the dictionary entries are given.

РЕПОЗИТОРИЙ ГТУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНА